

Povijest i sjećanje

Sanja ŠOŠTARIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad.
Prihvaćen za tisak 21. 6. 2019.

Maria Chapdelaine: o recepciji Hémonove pripovijesti iz francuske Kanade

I.

“Klasicima kanadske književnosti na francuskom jeziku, u razdoblju između 1760. i 1960, možemo smatrati nekoliko desetaka djela ili (tek) nekoliko naslova, ovisno o definiciji kojom se vodimo. Imamo li u vidu ugled, jedino djelo koje je tijekom dva stoljeća postalo međunarodni mit je *Maria Chapdelaine*. (...) Druga su djela više-manje nepoznata izvan naših granica.” Navedenu je tvrdnju 1970-ih iznio Laurent Mailhot, kanadski povjesničar književnosti i književni kritičar (Mailhot 1977: 267). Kad je u pitanju šira čitateljska publika u Hrvatskoj, čini se da joj je čak i taj najpoznatiji kanadski roman ostao nepoznat. Stoga je cilj ovoga rada predstaviti književnika Louisa Hémona i njegov roman *Maria Chapdelaine*, pri čemu će naglasak biti stavljen na recepciju toga djela u Kanadi, Francuskoj i Hrvatskoj.

Louis Hémon (1880–1913) potječe iz ugledne bretonske obitelji, koja se, kad je pisac imao dvije godine, iz Bresta preselila u Pariz. Iako su roditelji polagali nade u njegovu karijeru u državnoj službi, Hémon 1902. odlazi u London gdje radi u Cityju kao tajnik nekoliko burzovnih mešetara, a u slobodno vrijeme bavi se boksom i veslanjem te piše članke za pariške sportske novine *Le Vélo*. Postupno se okreće pisanju novela od kojih će samo dvije biti objavljene za njegova života: *La Peur* (1904) i *Lizzie Blakeston* (1908). Tijekom boravka u Londonu Hémon je napisao i tri romana – *Colin-Maillard*, *Battling Malone*, *pugiliste* i *Monsieur Ripois et la Némésis* – za koje francuski izdavači nisu pokazali zanimanje, pa su i ta djela objavljena posmrtno. U listopadu 1911. Hémon odlazi u Kanadu. U početku radi u osiguravajućem društvu u Montréalu, a zatim u srpnju 1912. odlazi u Péribonku, selo na obali jezera Saint-Jean. Iz pisama koja šalje majci saznaje se da je prvo radio na farmi Samuela Bédarda, a potom šest tjedana proveo u šumama na sjeveru s grupom geometara. Taj ga je kraj nadahnua za pisanje romana *Maria Chapdelaine: récit du Canada français*, zahvaljujući kojem je stekao

svjetsku slavu koju, međutim, nije doživio: u srpnju 1913. poginuo je u naletu vlaka.

Po mišljenju Paula Bletona i Maria Poiriera, autora knjige *Le vagabond stoïque* (2004), život Louisa Hémona obilježio je konfliktan odnos s ocem, čija očekivanja mladić nije ispunio. O tome svjedoči i posljednje Louisovo pismo ocu (napisano 19. svibnja 1913), u čijim završnim recima piše: “Kako se roditelji i dijete loše poznaju i razumiju! Ja Vama svakoga trena zadajem muke, a Vi svakoga trena govorite ili radite nešto što me od Vas udaljava” (*Lettres*: 222). Bleton i Poirier drže, međutim, da je Hémonovo udaljšavanje od obitelji bilo samo geografsko jer je tijekom svojih putovanja i lutanja za nju ostao financijski i emocionalno vezan.

Iako je često putovao, Hémon nikada nije prestao pisati. Tako je bilo i za vrijeme boravka u Québecu, gdje je proveo dvadesetak mjeseci: od 18. listopada 1911. do 8. srpnja 1913. U tom je razdoblju oko šest mjeseci boravio u selu Péribonka gdje je imao priliku promatrati dvije grupe francuskih kolonista suprotstavljenih svjetonazora o kojima će pisati u romanu *Maria Chapdelaine*:

Radilo se o vječnom nesporazumu dviju rasa: pionirske i sjedilačke, o seljacima pristiglima iz Francuske koji su na novom tlu nastavili slijediti ideal reda i nepomućenog mira, i o onim drugim seljacima kod kojih je prostrana divlja zemlja probudila davni atavizam lutanja i pustolovine. (*Maria Chapdelaine*: 48–49)

Likovi Hémonova romana razvrstani su u te dvije skupine, a glavna junakinja – Maria Chapdelaine – našla se u procjepu između njihovih svjetonazora. Njezina majka i susjed Eutrope Gagnon vezani su uz zemlju, a njezin otac Samuel te François Paradis i Lorenzo Surprenant nemirna su duha i ne žele pustiti korijenje. Lorenzo zato odlazi u grad, a François prodaje očevu zemlju i radi kao lovac, vodič, trgovac krznom i prevoditelj. Samuela Chapdelainea pak vodi samo jedna misao: krčiti šumu i stvarati oranice (*faire de la terre*) i čim se u njegovu blizinu dosele drugi

ljudi, odlazi dalje na sjever i ponovno započinje krčiti šumu.

Radnja se odvija kronološki, od jednog do drugog proljeća. Na početku romana osamnaestogodišnja Maria nakon nedjeljne mise susreće François Paradisa, mladića koji je nekoliko mjeseci kasnije, prije nego što će otići iz Péribonke, prosi. Iako Maria očekuje njegov povratak tek u proljeće, François se odlučuje vratiti pred Božić, ali zbog nevremena zaluta i smrzne se. Dok Maria tuguje za njim, pojavljuju se dva udvarača: Lorenzo Surprenant, koji velik dio godine provodi u Sjedinjenim Američkim Državama, i susjed Eutrope Gagnon, poljoprivrednik. Premda je sklonija Lorenzu i spremna otići u grad, Maria nakon majčine smrti bira Eutropea i ostaje živjeti na selu.

Svoju je junakinju Hémon zanimljivo oblikovao: ta tiha, povučena i čestita djevojka vrlo rijetko govori. Čak i u trenucima kad joj izjavljuju ljubav ostaje smirena i njema, što njezinim udvaračima ne smeta jer ih kod nje ne privlači profinjen i umiljat govor nego lijepo i snažno tijelo te čisto i pošteno srce (*Maria Chapdelaine*: 152). Marijin unutarnji svijet povezan je s prirodom: roman započinje u proljeće, buđenjem prirode i Marijinih osjećaja prema Françoisu; ljeto obilježava berba borovnica tijekom koje François prosi Mariju i dobiva njezin pristanak; zima donosi hladnoću i Françoisovu smrt; s ponovnim dolaskom proljeća priroda se budi, a Maria prihvaća Eutropeovu prosidbu. Radnja romana odvija se, dakle, u ritmu godišnjih doba, a priroda u njemu igra tako važnu ulogu da je neki književni kritičari drže glavnim likom (Deschamps 1968: 155).

Važna uloga prirode u skladu je sa žanrovskom pripadnošću Hémonova romana koji se određuje kao tzv. *roman du terroir*.¹ Riječ je o tipično kanadskom romaneskom žanru za koji Aurélien Boivin navodi i sinonimne nazive *roman régionaliste*, *roman de mœurs paysannes*, *roman rustique*. To je, uz povijesni i avanturistički roman, jedan od dominantnih romaneskih žanrova u kvebečkoj književnosti. Riječ je o romanu koji bira teme iz seoskog života, a selo prikazuje kao idealizirano mjesto koje jamči sreću i napredak ljudima koji u njemu odluče živjeti. Selu se

¹ *Roman du terroir* odlučila sam prevesti terminom *regionalni roman* koji se upotrebljava u hrvatskoj literaturi, a značenjski je najbliži tom kanadskom terminu. Regionalna književnost može se definirati kao korpus književnih djela u kojima se opisuje određena oblast ili provincija, a cilj joj je prikazivanje karakterističnih osobina nekog geografskog područja, njegove prirode i klime, kulture i povijesti te mentaliteta i identiteta njegovih stanovnika čiju psihologiju određuje sredina u kojoj žive (Popović 2007: 607). U hrvatskoj književnosti piscima regionalnih romana drže se u prvom redu J. Kozarac i I. Kozarac, ali i Kovačić, Gjaljski, Leskovar, Kumičić, Novak i Šimunović. Maurice Lemire ukazuje na različito shvaćanje termina *roman régionaliste*, *roman rustique*, *roman de la terre* koje neki teoretičari drže sinonimima, a drugi misle da je riječ o različitim podžanrovima romana. Po njegovu mišljenju, *Maria Chapdelaine* se i iz francuske i iz kanadske perspektive može odrediti kao regionalni roman (Lemire 1980: XXIII–XXV).

suprotstavlja grad kao mjesto izgubljenosti, poroka i iskvarenosti čiji su stanovnici osuđeni na neuspjeh (Boivin 2006: 32). Nakon stotinjak godina dominacije, kanadski regionalni roman posustaje, pa se nakon Drugog svjetskog rata roman sa sela premješta u grad, a idealistički regionalni roman zamjenjuju realistički roman običaja i psihološki roman.

Navedena Boivinova analiza odnosa romaneskih žanrova potvrđuje relacijsku teoriju književnog polja koju je početkom 1990-ih oblikovao francuski sociolog Pierre Bourdieu. Književno je polje definirao kao neovisno – ima vlastite zakone i pravila društvene konsekracije, i dinamično – mijenja se pod utjecajem drugih polja i sukoba unutar sebe. Položaj svakog elementa/žanra u polju te njegov simbolički i ekonomski kapital određen je drugim elementima polja, pri čemu važnu ulogu imaju razne institucije (primjerice mediji, književna kritika, sveučilišta, akademije) i mehanizmi (bilo negativni – poput sankcija i procesa, bilo pozitivni – poput davanja potpora, renta, nagrada, počasti i sl.) koji utječu na odnose unutar polja.

Zbog stalne dinamike elemenata analiza književnog polja mora se svesti na ograničeno vremensko razdoblje unutar neke nacionalne književnosti. Kad je u pitanju Hémon, situacija se usložnjava zbog njegove prisutnosti u dvjema povijesno, kulturno i jezično povezanim književnostima – francuskoj i kanadskoj – u kojima roman kao žanr nije isto pozicioniran. Naime, u Francuskoj je roman tijekom 19. stoljeća stekao značajan ekonomski i simbolički kapital. Na njegovo dobro pozicioniranje utjecao je cijeli niz promjena na području književne proizvodnje, distribucije i potrošnje: povećanje broja čitatelja zahvaljujući uvođenju obavezno školstva i porastu broja pismenih; skraćivanje radnog dana; inovacije u tiskarstvu, pojeftinjenje papira i snižavanje cijene knjige; širenje knjižarske mreže i otvaranje brojnih čitaonica i knjižnica; brz i relativno jeftin prijevoz tiskane građe zahvaljujući razvoju željeznice itd. (Šošarić 2017: 252–254). O uspjehu romana svjedoči i činjenica da su nakon 1850-ih mnogi romanopisci primljeni u Francusku akademiju, jednu od najjačih instancija konsekracije u francuskoj književnosti.

Iako roman početkom 20. stoljeća doživljava neku vrstu krize (kritičari ga opisuju kao potrošen i mrtav žanr u kojem se stalno ponavljaju iste teme – brak, razvod, miraz i sl.), moglo bi se reći da je riječ o vremenu traganja za novim romaneskim likovima i tehnikama koje će pred Prvi svjetski rat, te posebice između dva rata, pronaći nova generacija romanopisaca na čelu s Proustom i Gideom. To je razdoblje u kojem je pariški izdavač Grasset objavio Hémonov roman *Maria Chapdelaine* (1921).

U polju kanadske književnosti, međutim, roman je znatno slabije pozicioniran. Toj je temi novinar i književni kritičar Louvigny de Montigny posvetio dobar dio predgovora prvom izdanju Hémonova romana, objavljenom 1916. u Montréalu. Njegova bi se razmatranja mogla svesti na tvrdnju da je *Maria*

Chapdelaine prvi kanadski umjetnički roman. Montigny, naime, priznaje da Antoine Gérin-Lajoie i njegov roman *Jean Rivard* zauzimaju počasno mjesto u kanadskoj književnosti, ali drži da je prije riječ o “živom i praktičnom izlaganju teze iz društvene ekonomije” nego o romanu. S druge strane, Hémon je želio slikati, a ne propovijedati i uspio je “vjernim izražavanjem osjećaja likova (...) otkriti dubinske razloge njihove vezanosti uz rodnu grudu”. Montigny također ističe da književnik u (frankofonskoj) Kanadi nije zanimanje nego djelatnost kojom se pojedinci bave u slobodno vrijeme, ne gajeći nadu da će biti nagrađeni ili uspjeti. Može se, dakle, zaključiti da je ekonomski i simbolički kapital kanadskog romana zanemariv u usporedbi s kapitalom francuskog romana u istom razdoblju. Montigny ipak drži da roman ima velik potencijal, ali ne uspijeva pobuditi značajnije zanimanje čitatelja, dijelom i zato što su u 19. i na početku 20. stoljeća dobar dio frankofonske Kanade činili mahom nepismeni seljaci. To stanovništvo nije imalo pristupa književnosti i nije moglo biti dio kanadske kulturne elite. Osim toga, bilo je pod snažnim utjecajem Crkve koja je bila sumnjičava prema (francuskom) romanu (Losique 1969: 742). Stoga je roman “tapkao u mjestu i sramežljivo se afirmirao tek nakon 1916, odnosno kada je objavljena *Maria Chapdelaine*” (*ibid.* 743). Zbog društvene strukture frankofonske zajednice i relativne izoliranosti Kanade književna je produkcija po mjestu koje u njoj zauzima roman tek sredinom 20. stoljeća dosegla Francusku, Englesku i SAD (Tougas 1974: 128).

Razlikama u položaju romana u književnom polju i statusu romanopisca u Francuskoj i Kanadi valja pridodati i razlike u statusu tih dviju književnosti u cjelini. Naime, dok francuski pisci pripadaju svjetskoj, dobro etabliranoj književnosti, kanadski se pisci na francuskom jeziku nalaze u procjepu između pripadnosti velikoj francuskoj književnoj tradiciji (zbog svog jezika i podrijetla) i pripadnosti sjevernoameričkom društvu i mentalitetu koji su sasvim drukčiji od francuskog (Losique 1969: 738). Osim u odnosu na francusku književnost,² kanadska je frankofonska zajednica u nepovoljnom položaju i u odnosu na kanadsku anglofonsku zajednicu koja je zbog povijesnih okolnosti zauzela ključne pozicije u političkom, ekonomskom i društvenom životu. Zbog osjećaja ugroženosti frankofonski su se Kanađani homogenizirali oko

² Mlada frankofonska kanadska kultura vjerojatno se osjećala inferiornom u odnosu na višestoljetnu francusku kulturu. Kao potvrda toj pretpostavci može poslužiti i podatak da je Montigny u prvom kanadskom izdanju *Marije Chapdelaine* intervenirao u Hémonov tekst: kanadizme, arhaizme i anglizme stavio je u navodnike te promijenio neke riječi kako bi bile razumljivije francuskim čitateljima (primjerice, *toué* je zamijenjeno s *toi, ouais* s *oui, ciboire!* s *vingt-gueux!*, *sa mère* s *la mère* itd.). Te neopravdane i nedosljedne intervencije zatim su se ponavljale u brojnim kasnijim izdanjima. Tek je 1980. objavljeno kritičko izdanje romana u kojem je vjerno prenesen izvorni Hémonov rukopis.

nekoliko bitnih elemenata – vezanost za zemlju, obrana jezika i katoličke vjere – koji se mogu uočiti i u književnim djelima. Navedeni elementi imaju važnu ulogu i u Hémonovu romanu te su u velikoj mjeri utjecali na njegovu recepciju.

II.

Roman *Maria Chapdelaine* imao je neobičnu sudbinu. Kada je Hémon početkom 1913. godine težak život u šumi odlučio zamijeniti uredskim poslom, počeo je raditi u poduzeću *Price Brothers* koje se bavilo proizvodnjom drvenjače, sirovine za proizvodnju papira. Tu je napisao roman *Maria Chapdelaine* koji je pretipkao u dva primjerka po dolasku u Montréal, gdje je radio kao prevoditelj za *Lewis Brothers*, trgovce na veliko. Rukopis je poslao na dvije pariške adrese: svojoj sestri i novinama *Le Temps*,³ u kojima je roman objavljen u nastavcima između 27. siječnja i 19. veljače 1914. Njegovo objavljivanje, međutim, nije pobudilo zanimanje francuskih književnih kritičara i izdavača. Na to je zasigurno utjecala činjenica da je riječ o djelu debitanta koji je u međuvremenu preminuo. Osim toga, pet mjeseci kasnije, Europu je zahvatio rat koji je promijenio njezin društveni i umjetnički život.

II.1.

Dok se na europskom tlu vodio rat, u Kanadi je objavljeno prvo izdanje Hémonova romana u obliku knjige: 1916. tiskao ga je montrealški izdavač LeFebvre u nakladi od 1500 primjeraka. Za to su izdanje u prvom redu zaslužni Hémonov otac Félix i Louvigny de Montigny. Roman, međutim, nije odmah izazvao pažnju kanadske književne kritike, s izuzetkom Montignyja koji ga je popratio predgovorom i bio njegov neumorni promotor.

Već se u Montignyjevom predgovoru, koji je ujedno i prvi književnokritički tekst o Hémonu, mogu uočiti pitanja koja će biti kamen spoticanja u recepciji romana *Maria Chapdelaine*: je li život Kanađana francuskog podrijetla vjerodostojno prikazan te pripada li to djelo francuskoj ili kanadskoj književnosti. Montigny roman drži vjerodostojnim, uz određena ograničenja: objašnjava da Hémon odrednicu *pays de Québec* koristi u suženom značenju te da članovi obitelji Chapdelaine ne predstavljaju ni sve Kanađane ni sve kanadske seljake, nego francusko-kanadske

³ Po mišljenju Gabriela Boillata, Hémon se odlučio za *Le Temps* jer su njegova pisma francuskim izdavačima ostala bez odgovora. Osim toga, te su pariške novine u ožujku 1908. u nastavcima objavile njegovu novelu *Lizzie Blakeston* (Boillat 1974: 223–224). Rukopis koji je poslao sestri navodno se izgubio, pa je cijela obitelj bila iznenađena kada je nekoliko mjeseci nakon piščeve smrti u novinama *Le Temps* čitala njegov roman (Bleton, Poirier 2004: 46).

pionire koji krče šume i koji imaju svoje običaje, jezik i vrline. Po Montignyjevu mišljenju, riječ je o kanadskom romanu koji može poslužiti kao model mladim kanadskim romanopiscima. Svoj izrazito pohvalan predgovor Montigny završava nizom superlativa: Hémonov roman, između ostalog, naziva najpotpunijim, najistinitijim, najbolje napisanim i najknjiževnijim djelom koje je francuska Kanada nadahnula (Montigny 1916).

Po istraživanju Pierrea Pagéa i Auréliena Boivina, kanadska književna kritika bila je podijeljena u ocjeni Hémonova romana: dok su jedni (poput Ubalda Paquina) optuživali Hémona da je nesposoban shvatiti kanadsku dušu te da je dao iskrivljenu sliku Québeca, odnosno da ga je ocrnio u inozemstvu prikazujući njegove stanovnike kao nepismene, zaostale seljake i robove nemilosrdne zemlje, drugi (Ernest Bilodeau, Louvigny de Montigny, Damase Potvin) su se divili jer je dobro razumio zemlju i njezine čestite i slikovite stanovnike iako je bio stranac (Pagé 1969: 747; Boivin 2013: 29). Na temelju iznesenih ocjena o romanu dalo bi se zaključiti da su ga obje grupe u prvom redu analizirale kao povijesni dokument, odnosno da je naglasak stavljen na njegovu dokumentarnu, a ne na književnu vrijednost.

Po mišljenju Normanda Villeneuvea, u kanadskoj recepciji romana *Maria Chapdelaine* postoje dva razdoblja: između 1916. i 1921. roman je bio više napadan nego čitan, da bi nakon uspjeha francuskog izdanja doživio konsekraciju i u Kanadi (Bleton, Poirier 2004: 112). Valja ipak napomenuti da je Hémon u Kanadi već između 1917. i 1920. dobio određeno priznanje zahvaljujući djelovanju nekoliko kvebečkih društava (*Société de Géographie, Société d'Arts, Sciences et Lettres, Société St Jean-Baptiste, Société des Amis de Maria Chapdelaine*): preimenovanjem dvaju jezera Québec je dobio jezera Hémon i Chapdelaine, u piščevu čast otvoren je mauzolej, a na njegov grob postavljena je nadgrobna ploča (Boillat 1974: 225). Osim toga, 1938. otvoren je *Muzej Louis Hémon*.⁴

I pedeseta obljetnica nastanka romana (1963), kao i piščeve smrti (1964), bile su povod za odavanje brojnih počasti: na obali rijeke Péribonka otkriven je spomenik piscu i njegovoj junakinji, organizirana je berba borovnica, a o piscu je objavljen niz pohvalnih članaka. Prigodom stote obljetnice Hémonova rođenja (1980) otkriveno je njegovo brončano poprsje i otvorene su dvije velike izložbe. Šest godina poslije, započela je izgradnja novog muzeja čiji stalni postav čini izložba *Maria Chapdelaine, istine i laži*. Taj naziv ne čudi jer se oko romana isplelo mnogo priča koje

se još uvijek raspleću i zbog kojih se u analizama često spominje i riječ "mit".

II.2.

Za razliku od recepcije u frankofonskoj Kanadi, u Francuskoj, čini se, nije bilo disonantnih mišljenja o romanu *Maria Chapdelaine*. Zbog tragičnih povijesnih okolnosti objavljivanje u novinama *Le Temps* prošlo je nezapaženo, ali kad se roman pojavio u obliku knjige, privukao je veliku pažnju književnih kritičara. Zasluge za to treba u prvom redu pripisati izdavaču Bernardu Grassetu⁵ koji je u travnju 1921. Hémonovim romanom otvorio svoju novu biblioteku – *Cahiers verts*. Roman je tiskan u nakladi od 6000 primjeraka, a prodavao se po cijeni od 6,50 franaka. Grasset je mnogo uložio u promidžbu: novinarima i knjižarima pismom je skrenuo pažnju na Hémonovo "prvorazredno djelo", a nekima od njih je i poklonio primjerak romana; knjižarima je dao popust; mnoge je književnike potaknuo da pišu o romanu; lobirao je kod povjerenstava za dodjelu književnih nagrada; poticao je adaptacije za kazalište, operu, film; slao je pisma ravnateljima škola, gimnazija, katoličkih ustanova, školskim inspektorima, a 1923. je za školarce objavio posebno ilustrirano izdanje romana; postupno je reklamu širio na Kanadu, Švicarsku i Belgiju. "U izlozima, na ulicama, na lecima, u dvadesetak novina, svatko je mogao pratiti kako napreduje prodaja *Marije Chapdelaine*: do 12. kolovoza 1921. prodano je 50 tisuća primjeraka. Tri mjeseca kasnije, Grasset objavljuje da je prodano 100 tisuća primjeraka." U ožujku 1922. hvali se da svakog dana 500 primjeraka romana šalje u sve dijelove svijeta, a u siječnju 1923. već se govori o 600 tisuća prodanih primjeraka⁶ (Boillat 1974: 238–249).

Mnoge poznate osobe iz političkih, vjerskih i vojnih krugova pišu o Hémonovu romanu (primjerice, premijer Poincaré, kardinal Villeneuve, maršali Foch i Joffre), a "među velikim piscima tog vremena ne postoji nitko tko u feljtonu, dnevniku, prepisci nije govorio o romanu *Maria Chapdelaine*" (Boillat 1974: 236). Tisak o njemu piše gotovo svakodnevno: između 1921. i 1925. u francuskim je novinama i časopisima objavljivano prosječno 300 članaka godišnje o *Mariji Chapdelaine*, i to ne samo u književnim rubrikama (Deschamps 1980). U promociji romana došla je do izražaja Grassetova upornost i pronicavost: shvatio

⁵ Grassetu je pozornost na Hémonov roman skrenuo urednik Daniel Halévy, a njemu njegova majka (Boillat 1974: 226). Prije objavljivanja trebalo je riješiti pitanje autorskih prava s kanadskim izdavačem LeFebvreom i pariškim Payotom s kojim je obitelj Hémon bila dogovorila tiskanje. Grasset je s Payotom prvo dogovorio da će tiskati samo 6000 primjeraka, a potom je u svibnju 1921. za 2000 franaka otkupio prava na roman.

⁶ U pismu Hémonovoj sestri Grasset otkriva da su te brojke napuhane, odnosno da "tisuća" predstavlja 250 primjeraka (Boillat 1974: 245).

⁴ *Musée Louis-Hémon* smjestio se u kući u kojoj je pisac živio dok je radio za farmera Samuela Bédarda. Éva Bouchard, sestra Samuelove žene, navodno je Hémona nadahnula za oblikovanje glavne junakinje romana. Iako to nije točno (jedva su se poznavali i nisu se dobro slagali), Éva se brzo u potpunosti uživila u ulogu Marije Chapdelaine, pa je održavala predavanja, odgovarala na pisma čitatelja, dijelila autograme itd.

je da je konzervativno katoličko seosko stanovništvo njegova ciljana publika, ali publika koja nema naviku čitati, pa je do nje dopro posredno, preko novina *La Croix* i desno orijentiranih novinara te crkvenih dostojanstvenika i župnika.

Najveće su zanimanje za roman pokazali politički desno orijentirani pisci i književni kritičari (Daudet, Doumic, Bordeaux, Le Goffic, Massis, Bazin i dr.), a za njegovu su recepciju bila posebno značajna tri članka objavljena u utjecajnim publikacijama *L'Action française*, *La Croix* i *Revue des Deux Mondes*. Prvi dulji tekst o Hémonovu romanu napisao je Léon Daudet koji je ustvrdio da je Hémon uronio u dubine kanadske duše i napisao odu Kanađanima te da mu je roman *Maria Chapdelaine* osigurao besmrtnost. Slijedio je članak Henrija Massisa u kojem je roman okarakteriziran kao katoličko remek-djelo koje prikazuje "bića u kojima je vjera stvarna i još uvijek vrlo živa". Dva mjeseca kasnije, etablirani romanopisac i akademik René Bazin napisao je podulji članak u kojem navodi da je Hémon "našim rođacima" u Kanadi prišao otvorene duše i sve shvatio te ističe da je obitelj Chapdelaine skromna kad je u pitanju odjeća i jezik, ali je "veličanstvena u svojoj vjeri, jedinstvu, čestitosti i hrabrosti".

Ideološko tumačenje romana koje je vidljivo u kritikama objavljenima tijekom 1920-ih ima jako uporište u njegovom završetku: u 15. poglavlju pojavljuju se glasovi koji Mariji govore o dražima života na zemlji, o stranim prostorima na kojima živi druga rasa koja govori drugim jezikom, o ljepoti francuskog jezika, o drevnom korijenu koji je u novoj zemlji pronašao svoju mladost, o nužnosti da se ostane i opstane u Québecu u kojem se ništa nije promijenilo niti će se promijeniti.⁷ Desno orijentirana kritika držala je da roman promovira tradicionalne kršćanske vrijednosti te povratak zemlji i održavanje postojećeg društvenog poretka, a Mariju je predstavljala kao ideal kvebečke žene (Sagnes 2014: 588–589). Po takvom tumačenju, *Maria Chapdelaine* bila bi roman s tezom. U prilog takvoj tvrdnji išla bi činjenica da se govor triju glasova i na jezičnoj i na misaonoj razini sasvim razlikuje od Marijinog jednostavnog govora i promišljanja svijeta. Pripovjedač se, dakle, postavlja kao nadređena instancija u odnosu na lik, što je jedna od ključnih osobina romana s tezom.⁸ Pripovjedačevo se stajalište, međutim, u ovom romanu ne prikazuje kao jedino valjano. U njemu se nude dva pogleda na svijet – nomadski i

⁷ Nekoliko rečenica iz tog dijela romana vrlo se često citira: "Nous sommes venus il y a trois cents ans, et nous sommes restés"; "Au pays de Québec rien n'a changé. Rien ne changera, parce que nous sommes un témoignage"; "Au pays de Québec rien ne doit mourir et rien ne doit changer" (*Maria Chapdelaine*: 193–194).

Slična razmišljanja Hémon iznosi i u svojim zapisima o Québecu. (v. *Écrits*: 44–48)

⁸ O osobinama romana s tezom v. Suleiman, Susan Robin 1983. *Le Roman à thèse*. Paris: PUF.

sjedilački, ali likove se ne dijeli na pozitivce i negativce, odnosno čitatelju se ne ukazuje koja je "dobra" interpretacija iznesene priče. Sve to vodi nas do zaključka da *Maria Chapdelaine* nije roman s tezom i da se ne može tumačiti isključivo ideološki. Iako je u Hémonovim zapisima o Québecu, kao i u romanu, vidljivo njegovo divljenje narodu (odnosno *rasi*, kako se u romanu često ponavlja) koji se održao zahvaljujući tradicionalnim vrijednostima, on sâm nije bio ni vjernik ni obiteljski čovjek⁹ pa se njegov svjetonazor ne može držati tradicionalističkim.

II.3.

Na temelju analize stajališta pripovjedača u *Mariji Chapdelaine* (i nekih vidova Hémonova života), može se, dakle, zaključiti da nije riječ o romanu s tezom nego o regionalnom romanu u kojem je prikazan život određenoga geografskog područja, njegova priroda i klima, mentalitet i običaji stanovnika čiju psihologiju određuje sredina u kojoj žive. Žanrovska pripadnost nekog djela važna je jer predstavlja podlogu za određivanje njegovog odnosa prema književnoj tradiciji, odnosno za uočavanje novine koju ono donosi u obzoru očekivanja čitatelja u trenutku kad se pojavljuje (Jauss 1999: 257). U vrijeme kad je Grasset tiskao *Mariju Chapdelaine*, regionalni roman nije bio novina u francuskoj književnosti: zahvaljujući tradiciji pastoralnog romana (Sand) i realističkog romana s temom seljaštva i sela (Balzac), taj je žanr stekao određeni simbolički kapital, a u razdoblju od kraja 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata doživio je snažan zamah. Regionalni roman u to se vrijeme dobro prodavao, dobivao ugledne nagrade (Goncourt, Femina, Renaudot itd.), a mnogi su naslovi doživjeli nekoliko izdanja. Postao je neka vrsta modela i ušao u antologije koje su se koristile u školama. Među mnogobrojnim piscima (Fabre, Le Roy, Guillaumin, Lemonnier, Bazin, Chateaubriant, Genevoix, Pourrat, Bachelin, Silvestre i dr.) i djelima valja izdvojiti Renéa Bazina i njegov roman *La terre qui meurt* (1898) koji se smatra najpoznatijim predstavnikom toga žanra.

Hémonov se roman oslanja na tu tradiciju, ali donosi i niz novih elemenata: u njemu se miješaju egzotično i ruralno te nudi novi koncept kolonizacije koja nije militaristička nego rustikalna. Osim toga, u vrijeme kada se Francuska oporavlja od trauma rata, prikaz seoskog života u udaljenom kutu svijeta čitateljima djeluje idilično i budi nostalgiju za slavnim prošlim vremenima, kada je Francuska bila kolonijalna sila. Dok su prvi čitatelji u romanu vidjeli sliku zdrave i jake tradicionalne Francuske, a Hémona držali tradicionalistom, tijekom 1960-ih i 1970-ih, u skladu s antikolonijalističkom ideologijom, prikazuje

⁹ O tome svjedoči njegovo bježanje od obitelji: u Francuskoj ostavlja roditelje i sestru, a u Engleskoj Lydiju O'Kelly s kojom je bio u vezi, kao i kćer koju su dobili 1909.

ga se kao odmetnika, avangardnoga političkog kritičara, hrabrog revolucionara. Hémon kao umjetnik-aktivist ili pak kao nostalgični tragač za iskonskom Francuskom – to je tek jedan od paradoksa na koje ukazuju Bleton i Poirier.¹⁰

Tijekom 1980-ih zbog sekularizacije društva, odvajanja crkvenih i političkih vlasti, odbacivanja religije, uspona feminizma, afirmacije raznolikosti i individualizma, roman *Maria Chapdelaine* naizgled pada u zaborav. Po Pagéovu mišljenju, “rasprave o lažnim problemima od njega su udaljile kvebečku publiku, a u prvom redu studentsku” koja roman drži zastarjelim i nezanimljivim (Pagé 1969: 752). Ta je tvrdnja možda pretjerana jer upravo je “rat interpretacija” doveo Hémona i njegov roman do prestižnog statusa: našao se u mnogim književnim leksikonima i enciklopedijama, bio je tema brojnih članaka, knjiga i disertacija. Kao poseban oblik konsekracije valja navesti da su između 1990. i 1995. objavljena Hémonova sabrana djela. Aurélien Boivin, urednik tog trosvečanog izdanja, 1996. je ustvrdio da je *Maria Chapdelaine* vjerojatno najtiražnije i najuspješnije djelo napisano na francuskom jeziku. Imaju li se u vidu sva izdanja tog romana na francuskom jeziku i svi prijevodi, lako se dolazi do brojke veće od četiri milijuna primjeraka, navodi Boivin (2013: 11). O kvantitativnim pokazateljima uspjeha piše i Sylvie Sagnes koja navodi podatak da je do 2014. u Kanadi objavljeno tridesetak ponovnih izdanja Hémonova romana, a u Francuskoj isto toliko te da je preveden na četrdesetak jezika (Sagnes 2014: 589). *Maria Chapdelaine* doživjela je i brojne adaptacije i ekrinizacije. Prvi se film, u režiji Juliena Duviviera, pojavio 1934. a ulogu Françoisisa Paradisa odigrao je Jean Gabin. Još su dva redatelja posegnula za Hémonovim romanom: Marc Allégret (1950) i Gilles Carle (1983). Tome valja pridodati i brojne kazališne predstave, strip, radio i TV-serije nastale po romanu (Bleton, Poirier 2004: 137).

U radovima o *Mariji Chapdelaine* često se ističe iznimna važnost tog romana za kvebečku kulturu i društvo: tvrdi se da je presudan za određivanje nacionalnog identiteta (Pagé 1969: 746) i da se prema njemu mjeri cjelokupni romaneskni opus kanadske književnosti na francuskom jeziku (Biron i dr. 2007: 204).¹¹ Još se češće, međutim, ističe činjenica da je

¹⁰ Po njihovom mišljenju, uz Hémona se veže cijeli niz paradoksa: začetnik je kvebečkog regionalnog romana i zagovornik ostanka na rodnom tlu, a on sâm bio je vezan uz grad i vječiti putnik; istovremeno osjeća očaranost i odbojnost prema ukorijenjenosti; odlazi u Ameriku, ali tamo ne nalazi američki modernitet kao budućnost Francuske ni neko epsko doba osvajanja Zapada, nego prošlost Francuske; roman *Maria Chapdelaine* predstavlja temelj kvebečke romaneskne književnosti, a napisao ga je Francuz itd.

¹¹ Hémon je utjecao i na primarnu književnu produkciju: kanadski romanopisci (Gourdeau, Sicard, Carrier, Potvin i dr.) pišu neku vrstu nastavaka njegovoga najpoznatijeg romana ili romane u kojima je jasno vidljiv Hémonov utjecaj, što Bleton i Poirier nazivaju fetišizacijom (Bleton, Poirier 2004: 111–112; 138).

autor tog klasika kanadske frankofonske književnosti Francuz. Ne čudi, stoga, da su Lagarde i Michard uvrstili Hémona u svoju povijest francuske književnosti (Lagarde, Michard 1971: 217–218),¹² ali čudi da ga Brunet u povijesti kanadsko-francuske književnosti uopće nije spomenuo (Biron i dr. 2007: 201). Zbunjuje i činjenica da Tougas tvrdi da je *Maria Chapdelaine* prvo romaneskno remek-djelo kanadske književnosti (Tougas 1974: 129), a Laffont i Bompiani drže da je riječ o francuskom romanu koji je postao najreprezentativnije djelo kanadske književnosti (Laffont, Bompiani 1986: 384). Usprkos ovim razmišljanjima u određivanju Hémonove pripadnosti jednoj nacionalnoj književnosti, nepobitna je činjenica da su zahvaljujući njemu Francuska, a zatim i frankofonski svijet upoznali Québec te da je roman *Maria Chapdelaine* uveo Kanadu u svjetsku književnost (Boivin 1998).

III.

U svjetskoj afirmaciji nekog autora važnu ulogu igra nekoliko čimbenika: prijevodi, novine, časopisi i knjige te nastava (u prvom redu nastava književnosti i stranih jezika). Kad su u pitanju prijevodi, Pierre Bourdieu upozorava da djela (književna, filozofska i dr.) prilikom izmještanja iz jednog polja u drugo, odnosno iz nacionalnog u internacionalno polje, sa sobom ne nose svoj originalni kontekst, što može dovesti do nesporazuma (Bourdieu 2002: 3–8). Polje u koje se (prevedeno) djelo prenosi određeno je cijelim nizom specifičnih čimbenika i instancija koji utječu na interpretaciju i recepciju.

Potrebno je, stoga, proučiti polje hrvatske književnosti u trenutku kada u nju ulazi Hémonov roman. Na recepciju francuske (i frankofonske) književnosti kod nas u to su vrijeme, kao i tijekom druge polovice 19. i na početku 20. stoljeća, utjecali i društveno-politički čimbenici. Naime, bilo je to razdoblje borbe protiv dominacije njemačkog jezika i kulture, pa je u časopisima vidljiv stalan rast zanimanja za francusku književnost. Iako se u prvim desetljećima 20. stoljeća kod nas uglavnom pisalo o francuskim romanopiscima starije generacije (Barrèsu, Franceu, Lotiju, Bourgetu), pratila se i suvremena književna produkcija.

Po mojem istraživanju, Hémonov je roman prvi zapazio Ivan Merz (Banja Luka, 1896. – Zagreb, 1928). U svojoj je disertaciji – naslovljenoj *L'influence de la liturgie sur les écrivains français: de Chateaubriand à nos jours*, obranjenom na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 9. svibnja 1923. – u poglavlju o Henryju Bordeauxu i Renéu Bazinu, Merz napisao:

¹² U njihovom je prikazu u prvom planu, očekivano, *Maria Chapdelaine* (“knjiga kojoj [Hémon] duguje slavu”, “dirljiva priča”), ali navode se i ostala Hémonova djela, pri čemu se posebno ističe šarm njegovih londonskih novela, iz kojih je izabran jedan ulomak.

“Gotovo da ne prođe nijedan dan a da se ne pojavi neki vrijedan roman kojem bi valjalo dati mjesta u našoj studiji”, što je zatim u bilješci pojasnio: “Npr. Roman *Marie Chapdelaine* L. Hémona (500.000 prodanih primjeraka)” (Merz 1996: 241–242).

Prvi Hémonov prevoditelj na području nekadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije nazvane Kraljevina Jugoslavija) bio je Drago Čepulić (Novi Vinodolski, 1893. – Zagreb, 1976). Čepulić je s Ivanom Merzom studirao romanistiku u Beču i Parizu, bio je doktor filozofije te autor mnogih knjiga i članaka o književnosti i filozofiji. Po završetku studija, radio je kao profesor u zagrebačkoj Nadbiskupskoj gimnaziji. Preveo je cjelovite romane nekoliko francuskih romanopisaca (Jaloux, Daudet, Bourgeta), a za *Vijenac* je preveo prvih devet poglavlja (uz neka manja kraćenja) Hémonova romana koja su pod naslovom *Marija Chapdelaine: pripovijest iz francuske Kanade* 1923. tiskana u nastavcima od 1. do 16. broja časopisa.

S obzirom da su Čepulić i Merz bili kolege na studiju, a zatim i u gimnazijskoj zbornici, moglo bi se pretpostaviti da je Merz Čepuliću skrenuo pozornost na Hémonov roman. Merza se može povezati i s drugim hrvatskim prevoditeljem Hémonova romana – Slavkom Šarićem (Livno, 1907. – Zagreb, 1984). Šarić je nakon mature u travničkoj isusovačkoj gimnaziji upisao studij francuskog jezika, arheologije i povijesti umjetnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, a doktorat iz filozofije obranio je u istome gradu na Bogoslovnom fakultetu. I on je, poput Merza i Čepulića, predavao u Nadbiskupskoj gimnaziji. Cijeloga se života intenzivno bavio vjerskim radom, a posebno se angažirao u postupku za proglašenje blaženim Ivana Merza, čiju je doktorsku disertaciju preveo s francuskog na hrvatski jezik (Nagy 1985: 1–2).

Šarić je preveo cijeli Hémonov roman koji je u nastavcima (od 27. listopada 1935.¹³ do 3. siječnja 1937) tiskan u sarajevskom *Katoličkom tjedniku*. Kako je riječ o hrvatskim tjednim novinama¹⁴ čije je osnivanje 1921. godine pokrenuo mons. Ivan Šarić, na njih se možemo pozvati kad govorimo o hrvatskoj recepciji Hémonova romana. U prilog tome govori i najava Uredništva, objavljena 20. listopada 1935, da će se roman čitateljima između ostalog svidjeti i “radi lijepoga hrvatskog jezika”.

¹³ Zanimljivo je da je u istom broju u rubrici *Književnost* tiskan i kratki prikaz romana *Zemlja umire* Renée Bazina koji je te godine objavljen u Zagrebu u prijevodu Vojmila Rabadana.

¹⁴ “Korijeni najdugovječnijeg katoličkog tjednika u Bosni i Hercegovini sežu u daleku 1922, a složenosti društveno-političkih gibanja proizvest će da bude dva puta zabranjivan i da izlazi pod tri različita imena: *Nedjelja*, *Križ* i *Katolički tjednik*.” Nakon cenzure, pljenidbe te zabrane tiskanja *Nedjelje* i *Križa*, 6. rujna 1925. te se novine pojavljuju pod naslovom *Katolički tjednik* i pod tim će imenom izlaziti do Uskrsa 1945, kada su komunističke vlasti zabranile njihovo tiskanje. *Katolički tjednik* ponovno je počeo izlaziti u studenom 2002. (URL: <http://put-istina-zivot.com/katolički-tjednik/>).

Šarićev prijevod romana objavljen je 1936. i kao knjiga, a izdavač je bila *Akademija Regina Apostolorum*. Riječ je o svojevrsnom medijskom centru koji je krajem 1931. pokrenuo Vrhbosanski ordinarijat s ciljem promicanja katoličkog štiva. U siječnju 1932. pod okrilje *Regine Apostolorum* stavljen je i *Katolički tjednik*. Riječ je o nakladniku koji je uglavnom objavljivao teološku literaturu, a tiskao je i nešto poezije te nekoliko romana s vjerskom tematikom (primjerice, Wallaceova *Bena Hura* i Jammesova *Gospodina ozeronskog župnika*).

Budući da je Hrvatska između 1918. i Drugog svjetskog rata najvećim dijelom bila dio južnoslavenske zajednice (koja je dvaput mijenjala ime), valja spomenuti i ostale prijevode Hémonova romana iz tog razdoblja. Naime, između dva hrvatska prijevoda, objavljeni su i prijevodi na slovenski i srpski jezik. Slovensko izdanje pod naslovom *Marija Kožuhova* objavljeno je 1927. u Ljubljani u prijevodu Antona Debeljaka, a 1931. u Beogradu je tiskana *Marija Šapdelen* u prijevodu Vladimira Spasojevića, s pogovorom Henryja Bordeauxa. Roman je doživio još jedan prijevod na srpski jezik: 1984. u Beogradu je objavljena *Marija Šapdelen*, ilustrirano izdanje u prijevodu Jasne Tošić. Ovome valja pridodati i prijevode drugih Hémonovih djela: *Lizi Blekston i druge pripovetke* (Beograd, 1929), *Lizzie Blakeston* (Zagreb, 1939), *Gospodin Ripoa* (Beograd, 1958).

Kad je u pitanju književna kritika, čini se da je prvi prikaz romana objavljen godinu dana nakon Čepulićeva prijevoda u *Vijencu*. Riječ je o tekstu tiskanom 1924. u časopisu *Jugoslavenska njiva* čiji je autor potpisan kao Sanjivin. Prikaz počinje s nekoliko rečenica o Hémonu: “Boležljiva, osjetljiva narav. Umro je pred nekoliko mjeseci u Kanadi. Samoća i povučенost, kao da su zaoštrili, pojačali njegov dar opažanja” (Sanjivin 1924: 73). U nastavku teksta suprotstavlja se Hémonov jednoličan i suh vanjski život sa stvaralačkom i snovitom unutarnjom snagom, a ta se suprotnost, piše hrvatski književni kritičar, uočava i u romanu *Maria Chapdelaine* (“koji je do sada doživio preko pet stotina izdanja”): budući da se zbog hladnoće ne može izlaziti iz kuće, “u pomanjkanju izvanjskih doživljaja, duša se zanosi snovima i nadama, traži sreću...” Autor prikaza ukratko prepričava roman, često citirajući pojedine dijelove i stavlajući naglasak na nekoliko bitnih elemenata: važnu ulogu prirode, razliku između “starih naseljenika Kanade, koji su kao i urođenici primili neki atavizam vječnoga nemira, seljenja, burnoga i promjenljivoga života (...) i između tek iz Francuske nadošli iseljenika, koji su došli ovamo da se smire i da obrađujući mučno po koji komadić zemlje nadu zadovoljstvo i spokoj” (*ibid.* 74).

Drugi se prikaz romana može naći u već spomenutom tekstu uredništva *Katoličkog tjednika* pod naslovom *Naš novi roman “Marija Chapdelaine”*. Na početku se iznose zapažanja o recepciji romana u Francuskoj i Kanadi (prvo nezapažen, ali nakladnici

su brzo otkrili njegovu ljepotu i za njega su se jagmili; “do danas je doživio nebrojena izdanja, a broj štampanih primjeraka veći je od jednog milijuna”; dobio nagradu Francuske akademije; “filmovan”), a potom se roman određuje kao katoličko štivo (“u Francuskoj nema katoličke kuće, koja u svojoj knjižnici nema toga romana”; “vjera je [likovima] glavni pomagač u svim patnjama i tegobama života”; majka Chapdelaine djecu odgaja “u kršćanskom duhu”; “za Marijinu sreću i smirenje zaslužan je i župnik”; roman je preveo “čitateljima našega lista dobro poznati vrsni prevodilac klasičnih katoličkih romana prof. Slavko Šarić”). Osim toga, autor priloga ukratko je prepričao sadržaj romana te istaknuo razloge zbog kojih bi se čitatelju mogao svidjeti: suvremene socijalne tendencije, klasična obradba, napet stil i lijep hrvatski prijevod.

Treći je prikaz 1939. u časopisu *Hrvatska smotra* objavio Dušan Žanko, a povod mu je bilo sarajevsko izdanje Hémonova romana na koje se, kako autor i sam priznaje, osvrće “u zakašnjenju”. Roman je, pravda se Žanko, i u Francuskoj “prekasno zapažen”: tek kad je objavljen kao knjiga Francuzi su “zapanjeni otkrili ne samo jedno dražesno romaneskno djelo na svome jeziku, nego jednu svoju sredinu, svoj komadić narodne duše prenesen uz velika jezera hladne Kanade” (Žanko 1939: 420). Po Žankovu mišljenju, *Maria Chapdelaine* ispunjava misiju dobrog umjetničkog djela koje “spašava za vječnost duše naroda, dušu sredine, dušu grada, sela ili čovjeka” (*ibid.* 421). Žanko navodi da je nakon objavljivanja u podlistku *Katoličkog tjednika* i potom u obliku knjige to djelo “bez ikakova glasa i književne obavijesti otišlo skoro u zaborav (...) u književnom svijetu i u javnoj kritici jer se možda shvatilo, da se radi o pobožnoj lektiri osrednje vrijednosti” (*ibid.*). Riječ je, međutim, o “zlatnoj knjizi” u kojoj naš kritičar uočava “radost rada, poeziju stvaranja”, suprotstavljanje “sjadioca” i pustolova, “red i neprestani mir”, tradicionalne francuske vrijednosti prenesene u Kanadu, patrijarhalno plemenitu obitelj, a posebno ističe Mariju, “utjelovljeni lik metafizičke misije žene”.

Poezija njezine ljubavi, žrtve i ženstva tvori najdublji čar ovoga romana, koji je u cjelini umjetnička evolucija šutljivih energija jednoga staroga, velikoga, kršćanskoga naroda, koji živi sa svojom strogošću i moralnom osjetljivošću svoga duha čak na granici civilizirana svijeta i u pustoši drugoga kontinenta (*ibid.*)

– piše Žanko. Prikaz završava konstatacijom da je djelo solidno i čistim jezikom preveo Slavko Šarić.

Osim Šarićeva potpunog i Čepulićeva djelomičnog prijevoda *Marije Chapdelaine*, u Hrvatskoj je objavljena još samo novela *Lizzie Blakeston* u prijevodu Jakše Sedmaka. Malen broj prijevoda dijelom je rezultat Hémonova skromnoga književnog opusa, ali njihov slab odjek ukazuje na manjak zanimanja hrvatskih profesionalnih čitatelja za djela toga pisca. O tom se problemu može govoriti i na razini cjelo-

kupne kanadske književnosti na francuskom jeziku, na što u svom članku ukazuju Évaine Le Calvé Ivičević i Maja Grgasović. Po njihovu mišljenju, kod nas je ta književnost ostala na “perifernom” položaju, u sjeni velike francuske književnosti. Odnos izdavača prema djelima iz kanadske književnosti na francuskom jeziku donekle se promijenio tijekom zadnja dva desetljeća, odnosno nakon osamostaljenja Hrvatske. Ponajviše se, međutim, prevode suvremeni (mladi) autori, dobitnici nagrada, nešto češće književnice nego književnici, ali uglavnom anglofonski pisci. Na temelju malog broja objavljenih prijevoda moglo bi se zaključiti da ne postoji ni organizirana izdavačka mreža ni strategija prevođenja (Le Calvé Ivičević, Grgasović 2017: 331). Osim toga, u samom procesu prevođenja javlja se dodatni problem: s jedne strane, prevoditelj je pod utjecajem znanja koja se temelje na jeziku i književnosti Francuske, pa djelo shvaća s francuskog i europskog gledišta, a s druge strane, svjestan je geografske i kulturne udaljenosti koja postoji kako između hrvatske i francuske, tako i između hrvatske i kvebečke književnosti. Prevoditelj stoga mora razumjeti društvenu, kulturnu i jezičnu klimu Québeca jer samo tako pri prevođenju može izbjeći mnoge zamke, od nerazumijevanja do egzotizacije (*ibid.* 332–333).

Neki od problema s kojima se prevoditelji suočavaju vidljivi su i u prijevodima Hémonova romana u kojima se mogu naći mnogi arhaizmi, regionalizmi, kanadizmi i anglizmi, što je u skladu s realističkom poetikom tog romanopisca. U originalnom tekstu uočava se različit pristup tim riječima. Primjerice, neke kanadizme pripovjedač objašnjava, neki su morfološki slični riječima iz standardnoga francuskog jezika, a drugi razumljivi iz konteksta, pa francuski čitatelj nema (većih) problema u razumijevanju. Za hrvatskog prevoditelja, međutim, kanadizmi predstavljaju značajan problem: treba ih prevesti tako da budu razumljivi hrvatskim čitateljima, ali i naznačiti da se radi o riječima koje ne pripadaju standardnom francuskom jeziku. Kako je riječ o zanimljivoj i složenoj temi o kojoj bi se mogao napisati zaseban članak, navest ćemo tek nekoliko prevoditeljskih rješenja. Primjerice, kad su u pitanju regionalizmi i kanadizmi, može se spomenuti da je imenica *veilloches* ispravno prevedena kao *stog*; sintagma *eau frette* kao *svježa voda*; *godendard* regionalizmom *žaga* itd. S druge strane, ima i loših prevoditeljskih rješenja: imenicu *boucane* (*dim*) Čepulić je ostavio neprevedenu, a Šarić je *faire un règne* pogrešno preveo sintagmom *osnovati carstvo* umjesto *provesti život* itd. Posebno valja istaknuti problem koji predstavlja riječ *bleuets* kojom se u Kanadi označava borovnica, a u Francuskoj različak. I Hémon je bio svjestan mogućnosti zabune: na kraju 4. poglavlja riječ *bleuets* spominje bez objašnjenja, ali već na početku 5. objašnjava francuskom čitatelju: “*le bleuets, qui est la luce ou myrtille de France*” (*Maria Chapdelaine*: 65). Čepulić *bleuets* prvo prevodi riječju *različak*, ali uvidjevši (dijelom)

svuju pogrešku u 5. poglavlju piše: *različak, t. j. francuska borovnica*. Šarić je, međutim, shvatio da je riječ o borovnici, pa je ispravno preveo riječ *bleuet*. I ovih nekoliko primjera ukazuje na odgovornost prevoditelja kao posrednika između dviju kultura i potvrđuje važnost (dobrog) prijevoda u recepciji nekog književnika.

Osim prijevoda, u recepciji i međunarodnoj afirmaciji nekog autora važnu ulogu igraju i povijesti stranih književnosti koje su sastavni dio visokoškolskog obrazovanja. Kad je u pitanju francuska književnost, hrvatski čitatelji imaju na raspolaganju dvije povijesti književnosti: prva – čiji je autor Petar Skok – obuhvaća samo 19. i dio 20. stoljeća, a druga – na kojoj su radili mnogi naši romanisti – prikazuje cjelokupnu francusku književnost i dio je biblioteke *Povijest svjetske književnosti*. Skok Hémona spominje samo u bibliografskom dodatku na kraju knjige: navodi četiri jedinice vezane uz prijevode njegovih djela. U novijoj povijesti francuske književnosti Pierre Calderon u poglavlju *Kanada – književnost Québeca* Hémonu posvećuje tek desetak redaka stavljajući naglasak na Glasove koji Mariji govore o nužnosti ostanka i opstanka u surovoj zemlji.

Na kraju poglavlja posvećenog Hémonovoj recepciji u Hrvatskoj može se zaključiti da analiza prijevoda, prikaza i povijesti književnosti pokazuje da *Maria Chapdelaine* kod nas nije izazvala značajnije zanimanje. Valja ipak istaknuti da je roman u cjelini ili dijelom doživio čak tri objavljivanja u Hrvatskoj, jedno u Sloveniji i dva u Srbiji. U hrvatskom prijevodu pojavio se samo dvije godine nakon Grassetova izdanja. Riječ je o jednom od prvih prijevoda Hémonova romana u Europi:¹⁵ prethodili su mu njemački i danski prijevod iz 1922, a 1923. – kada se pojavio prvi hrvatski prijevod – objavljeni su prijevodi na još pet jezika: češki, nizozemski, poljski, švedski i španjolski.

Istraživanje upućuje na pretpostavku da je u Hrvatskoj Hémonov roman prvi uočio Ivan Merz, i to već početkom 1920-ih, odnosno kada je u Francuskoj objavljen u obliku knjige. Merz je radio kao profesor francuskog i njemačkog jezika u Nadbiskupskoj gimnaziji, a slobodno je vrijeme posvetio odgoju mladeži u katoličkoj organizaciji *Hrvatski orlovski savez*. Drago Ćepulić i Slavko Šarić, prevoditelji Hémonova romana na hrvatski jezik, bili su katolički intelektualci, Merzovi kolege sa studija i iz zbornice, ali i prijatelji. Na temelju toga može se zaključiti da je roman *Maria Chapdelaine* kod nas, jednako kao i u Francuskoj, u prvom redu bio zanimljiv desno orijentiranim, konzervativnim čitateljima. O dobroj recepciji romana među tradicionalno orijentiranom čitateljskom publikom svjedoči i podatak da je roman prvo objavljen u *Vijencu*, časopisu sklonom

francuskom realističkom romanu i nezainteresiranom za književnu avangardu, a zatim u *Katoličkom tjedniku* koji je crkveno glasilo. Osim toga, Hémonov je roman u obliku knjige tiskala *Akademija Regina Apostolorum*, izdavač koji je objavljivao nabožna djela. Svi prikupljeni podaci ukazuju na to da je roman *Maria Chapdelaine* tijekom 1920-ih i 1930-ih kod nas, jednako kao i u Francuskoj, u prvom redu bio ideološki tumačen kao katoličko štivo. Osim toga, s početkom Drugog svjetskog rata kod nas se, a dobrim dijelom i u Francuskoj, ugasilo zanimanje za taj Hémonov roman.

IV.

“Nije li rečeno sve, a čak i više od toga, o Hémonu i o Mariji?” – pitaju se krajem 1970-ih sastavljači jedne antologije kvebečke književnosti (Marcotte 1979: 172). Iz hrvatske perspektive gledano, na to se pitanje mora odgovoriti niječno. Kod nas se, naime, o Hémonovu najpoznatijem romanu vrlo malo pisalo. Prikazi su malobrojni, a podaci o prijevodima netočni ili manjkavi.¹⁶ To pomalo čudi jer *Maria Chapdelaine* je, u tome se književni kritičari i povjesničari književnosti slažu, najpoznatiji roman kanadske književnosti na francuskom jeziku. Njegova je književna sudbina bila vrlo zanimljiva. Prvo objavljivanje u pariškim novinama *Le Temps* (1914) prošlo je nezapaženo, a ni prvo kanadsko izdanje (1916) u početku nije izazvalo značajnije zanimanje čitatelja. Uspjeh je došao tek 1921, kada je roman objavio Bernard Grasset. Zahvaljujući upornosti i pronicavosti toga pariškog izdavača, *Maria Chapdelaine* je doprla kako do brojnih profesionalnih čitatelja koji su o romanu često i pohvalno pisali, tako i do šire čitateljske publike iz različitih slojeva francuskog društva. S druge strane, kanadski čitatelji nisu bili jednoglasni u ocjeni Hémonova romana: neki su ga prihvatili s odobravanjem i divljenjem, a drugi su držali da daje iskrivljenu i ružnu sliku Québeca. Međutim, pod utjecajem uspjeha francuskog izdanja, roman je doživio konsekraciju i u Kanadi.

Na uspjeh *Marije Chapdelaine* povoljno je djelovalo i dobro pozicioniranje romana kao žanra u francuskom književnom polju te uzlet regionalnog romana. Neki književni kritičari, međutim, nisu *Mariju Chapdelaine* vidjeli kao (isključivo) regionalni

¹⁵ Godine 1921. u Kanadi je objavljen prijevod romana na engleski jezik. Uslijedili su i engleski prijevodi u SAD-u i Velikoj Britaniji.

¹⁶ Jelena Novaković navodi da je prvi prijevod *Marije Chapdelaine* objavljen oko 1936. u Beogradu (v. Le Calvé Ivičević, Grgasović 2017). Prema podacima iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, taj je prijevod objavljen 1931. Osim toga, u stručnoj literaturi dosad se nisu spominjala dva hrvatska prijevoda (Ćepulićev, 1923. i Šarićev, 1935–1937), kao ni slovenski prijevod (1927). Nijedan od tih prijevoda nije spomenut ni u podužem popisu prijevoda koji prati natuknicu *Maria Chapdelaine* u leksikonu kanadske književnosti (v. Deschamps 1980).

roman, nego kao roman s tezom koji brani tradicionalne vrijednosti: vjeru, obitelj, društveni poredak. Tako se tijekom 1920-ih i 1930-ih u sva tri proučavana književna polja – francuskom, kanadskom i hrvatskom – može uočiti stajalište da je Hémon zagovornik tradicionalnih vrijednosti i nostalgični tragač za iskonskom Francuskom. Do promjene recepcije dolazi tijekom 1960-ih i 1970-ih, kada ga se prikazuje kao avangardnoga političkog kritičara i hrabrog revolucionara. Čini se, stoga, da su Bleton i Poirier u pravu kada tvrde da je *paradoks* ključna riječ za razumijevanje Hémona i njegova opusa. Upravo su zato o Hémonu napisani mnogi članci, knjige i disertacije, a roman *Maria Chapdelaine* i danas je zanimljivo štivo, posebice za kanadske čitatelje. Imamo li u vidu brojna izdanja, adaptacije i prijevode te bogatu sekundarnu literaturu, moramo se složiti sa Sylvie Sagnes da je *Maria Chapdelaine* dugovječna uspješnica (Sagnes 2014: 589).

LITERATURA

PRIMARNA LITERATURA

Hémon, Louis 1993. *Écrits sur le Québec*. Montréal: Boréal.

Hémon, Louis 1980. *Lettres à sa famille*. Montréal: Boréal.

Hémon, Louis 1990. *Maria Chapdelaine: récit du Canada français*. Montréal: Bibliothèque québécoise.

Hémon, Louis 1923. “Marija Chapdelaine: pripovijest iz francuske Kanade”, preveo Drago Čepulić, u: *Vijenac*, god. 1, knj. 1.

Hémon, Louis 1936. *Marija Chapdelaine: pripovijest iz francuske Kanade*, preveo Slavko Šarić. Sarajevo: Naklada Akademije Regina Apostolorum.

SEKUNDARNA LITERATURA

Bazin, René 1921. “Louis Hémon, l’auteur de *Maria Chapdelaine*”, u: *Revue des Deux Mondes*, 1. listopada, 528–554.

Biron, Michel – François Dumont – Élisabeth Nardout-Lafarge 2007. *Histoire de la littérature Québécoise*. Montréal: Boréal.

Blaženi Ivan Merz. URL: <http://ivanmerz.hr>. Pristup: 15. 3. 2019.

Bleton, Paul – Mario Poirier 2004. *Le vagabond stoïque: Louis Hémon*. Montréal: Les Presses de l’Université de Montréal.

Boillat, Gabriel 1974. “Comment on fabrique un succès: *Maria Chapdelaine*”, u: *Revue d’histoire littéraire de la France*, vol. 74, br. 2, 223–253.

Boivin, Aurélien 1980. “À la découverte de Louis Hémon”, u: *Québec français*, br. 39, 57–60. URL: <http://id.erudit.org/iderudit/57110ac>. Pristup: 10. 1. 2019.

Boivin, Aurélien. 1998. “Hémon, Louis”, u: *Dictionnaire biographique du Canada: vol. XIV: 1911–1920*. URL: http://www.biographi.ca/fr/bio/hemon_louis_14F.html. Pristup: 15. 2. 2019.

Boivin, Aurélien 2013. “*Maria Chapdelaine* ou L’*é*loge de la survivance française en Amérique”, u: *Pour une lecture du roman québécois*, 11–29. URL: <http://banq.pretnumerique.ca/resources/535ffb821dab10c29731c4c1>. Pristup: 20. 12. 2018.

Boivin, Aurélien 2006. “Le roman du terroir”, u: *Québec français*, br. 143, 32–37.

Bourdieu, Pierre 2002. “Les conditions sociales de la circulation internationale des idées”, u: *Actes de la recherche en sciences sociales*, 145, br. 1, 3–8.

Bourdieu, Pierre 1998. *Les Règles de l’art: genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil.

Daudet, Léon 1921. “*Maria Chapdelaine: un chef-d’œuvre français sur le Canada*”, u: *L’Action française*, 8. lipnja.

Deschamps, Nicole 1968. “Lecture de ‘*Maria Chapdelaine*’”, u: *Études françaises*, vol. 4, br. 2, 151–167.

Deschamps, Nicole 1980. “*Maria Chapdelaine*”, u: *Dictionnaire des œuvres littéraires du Québec: t. 2: 1900 à 1939*. Montréal: Fides, 663–673.

Dr. Drago Čepulić. URL: http://ivanmerz.hr/staro/glasilo/1976/1976-Drago_Cepulic.htm. Pristup: 15. 3. 2019.

Études canadiennes / Canadian studies, 1981, br. 10.

Jauss, Hans Robert 1999. “Povijest književnosti kao izazov znanosti o književnosti”, u: *Suvremene književne teorije*. Miroslav Beker (ur.). Zagreb: Matica hrvatska, 253–272.

Katolički tjednik: od prvog lica 1922. do suvremene katoličke tiskovine. URL: <http://put-istina-zivot.com/katolicki-tjednik/>. Pristup: 15. 3. 2019.

Košutić-Brozović, Nevenka 1969. *Francuske književne pobude u časopisima hrvatske moderne*. Zagreb: JAZU, Odjel za suvremenu književnost.

Laffont, Robert – Valentino Bompiani 1986. *Le Nouveau dictionnaire des œuvres: de tous les temps et de tous les pays: t. IV*. Paris: Robert Laffont.

Lagarde, André – Laurent Michard 1971. *La Littérature française: 4: Les Métamorphoses du XXe siècle*. Paris: Bordas, Laffont.

Le Calvé Ivičević, Évaïne – Maja Grgasović 2017. “La francophonie québécoise à l’épreuve de la traduction”, u: *Annual Review of the Faculty of Philosophy*. T. Valčić Bulić (ur.). vol. XLI, br. 3, 321–339.

Lemire, Maurice 1980. “Introduction”, u: *Dictionnaire des œuvres littéraires du Québec: t. 2: 1900 à 1939*. Maurice Lemire (ur.). Montréal: Fidesu, IX–LXIX. URL: <http://services.banq.qc.ca/sdx/DOLQ/accueil.xsp?db=notice>. Pristup: 15. 2. 2019.

Losique, Serge 1969. “L’évolution du roman au Canada français: (1837–1938)”, u: *Revue d’histoire littéraire de la France*, vol. 69, br. 5, 737–745.

Louis Hémon: un voyage dans ses archives. URL: http://www.archiv.umontreal.ca/exposition/louis_hemon/heritage/heritage_page1.html. Pristup: 15. 2. 2019.

Mailhot, Laurent 1977. “Classiques canadiens, 1760–1960”, u: *Études françaises*, vol. 13, br. 3-4, 263–278.

Marcotte, Gilles (ur.) 1979. *Vaisseau d’or et croix du chemin: vol. III: 1895–1935*. Montréal: La Presse.

Massis, Henri 1921. “*Maria Chapdelaine: un chef d’œuvre catholique*”, u: *La Croix*, 11. kolovoza.

Merz, Ivan 1996. *L’influence de la liturgie sur les écrivains français de Chateaubriand à nos jours*. Zagreb: Faculté de philosophie de l’Université de Zagreb, Postulation de la cause pour la canonisation d’Ivan Merz.

Montigny, Louvigny de 1916. "Préface canadienne". Montréal: J.-A. LeFebvre, I–XVI. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Maria_Chapdelaine/Pr%C3%A9face_canadienne. Pristup: 10. 2. 2019.

Morel, Pierre 2007. "Maria Chapdelaine", u: *Parcours québécois: introduction à la littérature du Québec*. Buresst: Cartier, 81–90.

Musée Louis-Hémon. URL: <http://www.museelh.ca/>. Pristup: 15. 2. 2019.

Nagy, Božidar 1985. "Dr. Slavko Šarić – učenik i nasljednik Ivana Merza", u: *Ivan Merz. Glasilo postulare za beatifikaciju Ivana Merza*, god. 11-13, br. 1-3, 1–2. URL: http://ivanmerz.hr/staro/knjige_o/Bibliografija_C/1985/glasilo.htm. Pristup: 15. 3. 2019.

"Naš novi roman 'Marija Chapdelaine'", u: *Katolički tjednik*, br. 42, god. XI (XIV), 1935, 8.

Pagé, Pierre 1969. "Maria Chapdelaine: Un problème franco-québécois d'histoire littéraire", u: *Revue d'histoire littéraire de la France*, vol. 69, br. 5, 746–762.

Popović, Tanja 2007. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.

Raimond, Michel 1966. *La Crise du roman: des lendemains du Naturalisme aux années vingt*. Paris: José Corti.

Sagnes, Sylvie 2014. "Maria Chapdelaine, les vies d'un roman", u: *Ethnologie française*, vol. 44, 587–597.

Sanjivin 1924. "Louis Hémon", u: *Jugoslavenska njiva*, god. VIII, knj. II, 73–76.

Skok, Petar 1939. *Francuska književnost XIX i XX vijeka: (predavanja)*. Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske.

Suleiman, Susan Robin 1983. *Le Roman à thèse*. Paris: PUF.

Šimundža, Drago 1993. *Francuska književnost u "Viencu"*. Split: Književni krug.

Šoštarić, Sanja 2017. *Od slave do zaborava: recepcija književnokritičkoga i romanesknoga opusa Paula Bourgeta*. Zagreb: Ex Libris.

Tougas, Gérard 1974. *La littérature canadienne-française*. Paris: Presses Universitaires de France.

Vidan, Gabrijela (ur.) 1982. *Povijest svjetske književnosti: knjiga 3*. Zagreb: Mladost.

Žanko, Dušan 1939. "Louis Hémon: Marija Chapdelaine (izd. ARA, Sarajevo, 1936.)", u: *Hrvatska smotra*, 7-8, 420–421.

SUMMARY

MARIA CHAPDELAINE: ON THE RECEPTION OF HÉMON'S TALE OF FRENCH CANADA

The writer Louis Hémon (1880-1913) was born in a distinguished Breton family. When he was two years old, the family moved to Paris. Although his parents hoped he would build a career in civil service, Hémon went to London in 1902 and then to Canada in 1911. A stay at Péribonka, a village on the shore of Lake Saint-Jean, inspired him to write a novel *Maria Chapdelaine: récit du Canada français* (1913). Although it is undoubtedly the most famous work of Canadian literature in French, this novel is unknown to a wider Croatian public. Therefore, the aim of this article is to present Louis Hémon and his novel *Maria Chapdelaine*, with emphasis on its reception, in which the Parisian publisher Bernard Grasset played a decisive role. After presenting the reception of the Hémon's novel in Canada and France, the article analyzes its reception in Croatia that has not been previously examined. The research suggests that in Croatia the novel was discovered by the young Catholic intellectual and layman Ivan Merz in the early 1920s. Drago Čepulić and Slavko Šarić, translators of the Hémon's novel in the Croatian language, were Merz's colleagues and friends. It can therefore be concluded that in Croatia the novel *Maria Chapdelaine* was primarily of interest to conservative readers, just as was the case in France. The Croatian translation of the novel was first published in the literary review *Vijenac* (1923), then in the religious magazine *Katolički tjednik* (1935-1937), and finally in the form of a book by *Akademija Regina Apostolorum*, a publisher of religious works. This indicates that during the 1920s and 1930s in Croatia, Hémon's *Maria Chapdelaine* was primarily interpreted as a Catholic novel, as was initially the case also in France.

Key words: Louis Hémon, *Maria Chapdelaine*, reception, the regional novel, the Catholic novel